SANATTA GÖRSEL ÖNYARGILAR

Mustafa HAYKIR[1]

ÖZET

Görsel sanatlarda görme biçimi ve görsel algı, temel dayanaklardan birisidir. Bilinçli bir görüye ve görsel algıya sahip olmak önemli bir amaçtır. Bu açıdan fark ettiğimiz önemli bir soruna, görsel algının ve görünün önyargıların etkisinde kaldığı sorununa dikkat çekilmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, görsel sanatlarda, görmenin önyargılı olduğu savunulmaktadır. Ayrıca sanat literatüründe kullanılmayan "görsel önyargılar" kavramının sanat literatürüne girmesi gerekmektedir.

Araştırmanın önemi, sanat eğitimi, yaratım ve alımlanması sürecine yansıyan görsel önyargılara dikkat çekerek farkındalığı artırmak ve çözüme yönelik yeni araştırmalara yol açmaktır.

Sonuç olarak, düşünce ve değer yargıların önyargılı olması gibi, görsel algının da görsel önyargıların etkisi altında kaldığı, belleğe kayıtlı imgelerin mevcut duyum ve algı verisine etki ederek, onu olduğundan farklı algılanmasına neden olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle görsel önyargıların, sanatsal yaratım ve alımlama sürecine yansıyan etkileri ele alınmalı, incelenmeli ve çözüm yolları araştırılmalıdır. Bu sayede, görsel önyargıların, sanatın yaratma ve alımlama süreçlerine olan yansımaları konusunda farkındalık artırılabilir ve olumsuz yansımaları azaltılabilir.

Anahtar Kelimeler: Görü, Görme, Görsel Algı, Önyargı, Görsel Önyargı, Görsel Manipülasyon, Duyu Verisi.

Haykır, Mustafa. "Sanatta Görsel Önyargılar". *idil* 5.20 (2016): 145-158.

Haykır, M. (2016). Sanatta Görsel Önyargılar. *idil*, 5 (20), s.145-158.

[1]Yrd. Doç. Dr, Trakya Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Karaağaç, Edirne, mustafahaykir74@gmail.com

VISUAL PREJUDICES IN ART

ABSTRACT

Vision and the visual perception is a basic premise in visual arts. It is important to have a conscious vision and visual perception. However, it is assumed that vision and visual perception is influenced by prejudices. Therefore, in this study, attention is drawn to the phenomenon that in visual arts, the vision has prejudices. In addition, it is aimed to gain to the art literature the "visual prejudices" expression as a concept which is hardly used.

The importance of research is to raise awareness and lead to new researches for solutions by drawing attention to the visual prejudices that reflected to the process of art education, art creation and the art contemplation.

As a result, it is asserted that as ideas and values are prejudiced, the visual perception is also influenced by visual prejudices so current sensation and perception data is perceived in a different way, influencing by the images which stored in memory. For this reason, the impact of the visual prejudices that reflecting on the process of artistic creation and artistic contemplation, should be discussed, examined and solutions should be researched. Whereby the awareness about reflection of visual prejudices on artistic creation and contemplation can be promoted and the negative effects can be reduced.

Keywords: Vision, Sight, Visual Perception, Prejudice, Visual Prejudices, Visual Manipulation, Visual Data.

GİRİŞ

Önyargı, genellikle düşünce, değer ve tutumlar için kullanılmakta, duyu organlarının dış dünyayı duyumsaması süreci üzerinde pek durulmamaktadır. Oysa önyargılar, olgular, nesneler ve insanlar hakkındaki yargılarda rol oynadığı gibi, duyular söz konusu olduğunda da işlev görmektedir.

Cüceloğlu'nun (İnsan ve Davranışı 112) "gözün gördüğüne akıl inanır" sözünü tersine çevirmek gerekirse, "aklın inandığını göz görür" ifadesi, görsel önyargıları özetler. Gombrich, "…uçaktan çekilen resimleri inceleyenler ya da bir röntgen filmindeki çok zayıf gölgelerden bir tanıya varmak durumunda olanlar, insanın çoğu zaman gördüğüne inanmak yerine inandığını gördüğünü" öğrendiklerinden söz eder (Sanat ve Yanılsama 205). Algılamaların büyük bir çoğunluğu, beklentilerin etkisi altında kalarak, uyaranlar beklentiler doğrultusunda algılanır. Deneyimler doğrultusunda, dış dünyayla ilgili birçok beklenti geliştirilir ve bu beklentiler daha sonraki algılamaları sürekli etkiler (Cüceloğllu 132). Algılama sürecinde uyaran, eski ile yeninin iç içe geçerek kaynaştığı, çoğu zaman ikisini birbirinden ayırt etmenin imkânsız olduğu bir ürüne dönüşür. Çoğunlukla net duyumsanmayan veya eksik duyumsanan duyu uyaranları, bellek tarafından tamamlanır (James 199). Çoğu zaman bulanık bir optik yaşantıya ilişkin bir yorum, görüleni şaşılacak ölçüde değişikliğe uğratır (Gombrich, Sanat ve Yanılsama 219). Bu süreçte, algıdaki düşünce öğeleri ve düşüncedeki algısal öğeler, birbirlerini tamamlar (Arnheim 176).

"Çoğunlukla biz önce görüp sonra tanımlamayız; önce tanımlar sonra görürüz" diyen Lippmann, görsel algılarımızın büyük ölçüde yanılgılara dayandığını savunur. Lippmann, yeryüzünde küçük bir alanda yaşadığımız, sınırlı deneyimlerin kısır döngüsü içinde stereotipler[2] oluşturduğumuza dikkat çeker. Bütün bu zayıflıkları belleğin bize oyunları ve imgelemimizin kesintisiz yaratıcı niteliğinden kaynaklandığını vurgular. Ne gördüğümüz gerçeği, nerede bulunduğumuza ve göz alışkanlarımıza bağlı olduğunu belirtir. "Biz toplumumuzun bizim için belirlediği şeyleri görmeye ve ait olduğumuz kültürün bizim için şekillendirdiği formları algılamaya meyilliyizdir" (49-50) der. Allport, (The Nature of Prejudice) bireyin ait olduğu toplum tarafından benimsenmesinin kendisi için bir ödüllenme olduğunu, bu ödülün, onu ait olduğu toplumun değerlerini benimsemeye yönelttiğini açıklar.

Buna göre, beklentilerin etkisinde kalan görü de, duyu verisini, retinaya yansıyan haliyle değil, önceden koşullandığı bellekteki imgelere göre, olduğuna inandığı yargılara göre görür. Beklentiler, alışkanlıklar, çocuklukta oluşturulmuş

[2] Stereotip: Tek tipleştirmeyi örnek olarak alma; bir grubun üyelerini tek bir kalıba sokarak, tikele ait olan çeşitliliği yok sayma.

şemalar, düşünce tembelliği veya bilgisizlik, zihnin soyutlama ve kavramlarla düşünme edimi, görsel aşinalık, algıda değişmezlik veya algı yanılsamaları gibi faktörler, önyargıların önemli nedenleri arasında yer alır. Örneğin, algıda renk değişmezliğine göre ışık-gölge, objenin renklerini görsel olarak, olduğundan farklı gösterirken obje, kendi fiziksel rengiyle algılanmaya devam eder. Sanat eğitiminde betimlenmesi istenen bu durumdaki bir obje, fiziksel özelliği ile değil de, ışık-gölgenin etkileriyle görülen objeyi algılanması beklenir. Sanatta görmeyi iyi öğrenememiş bir öğrenci, ışığın etkilerini algılamak yerine, daha çok objenin ışıktan bağımsız kendi fiziksel rengi ile betimlemesine neden olabilir. Bellekteki objenin kendi rengi, görülen ışık ve gölgenin objede yarattığı etkiyi gölgeleyerek bir önyargı oluşturur. Çocukluktan kalan biçimsel önyargılar açısından bir örnek vermek gerekirse, "masa" imgesi bütün masaların ortak özelliklerinin toplandığı ama hepsinden bağımsız soyut kavramsal bir "masa" imgesi bellekte kaydolur. Dört ayaklı ve düz bir yüzeyi bulunan masa imgesi, çocuk resimlerinde düzleme ve tamamlama özelliği, perspektif kuralları göz ardı edilerek dört ayağının da göründüğü bir masa betimlenir. Gözleri iyi eğitilmemiş bir öğrencide, çocukluktaki şablon çizimler ve bellekteki kavramsal "masa" imgesi ile belli bir açıdan bakıldığında oluşan perspektife sahip duyu verisi "masa" arasındaki uyuşmazlık, ikisinin karışımından oluşan bir "masa" imgesi yaratabilir.

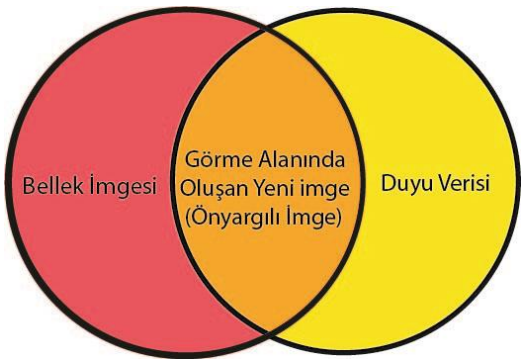
Özellikle çocukluk döneminden kalan şablon imgeler, düzeltilmediği sürece, mevcut duyu verisine müdahale ederek onu manipüle edebilir. Bu durumda bakılan obje, çocukluktakiyle kaynaşarak objenin önyargıyla algılanmasına neden olur. Sanatta önyargılar konusunda yeterince bilinçlendirilmemiş bir öğrenci için sorun şudur: Çocukluk döneminde her insanın geliştirdiği sembol sistemine gömülü imgeler, çocukluktaki çizimleri yapmak için hafızaya her an çağrılmaya hazır beklemektedir (Edwards 81).

Bu anlamda göz, çoğu zaman önyargılarla bakmaktadır. Gözün önyargılı olması şu şekilde açıklanabilir: Zihin, veri nesnesini anlamlandırmak amacıyla nesneyle ilişkili mevcut bellek imgesine başvurur. Çağrışım yoluyla hafızaya çağırılan bellek imgesiyle görsel veri nesnesi anlamlandırılırken, bellek imgesi ile veri nesnesinin özellikleri kaynaştırılır. Algı verisi olarak ikisinin bireşiminden oluşan yeni bir imge ortaya çıkar. Çoğu zaman da bellek imgesinin duyu imgesinden ağır bastığı durumlar oluşur. Çoğunlukla çocuklarda ve primitiflerde[3] görülen kavramsal ve soyutlanan imgelerin barındığı belleğe dayalı çalışma, ilerde eğitilmemiş ya da doğru eğitilmemiş yetişkinlerde görsel önyargı olarak varlığını sürdürmektedir. Gombrich, çocuk resimlerinin kendine özgü niteliklerinin temelini, bellekte biriken çok sayıda duyusal izlenimin artıklarından beslendiğini öne süren Hildebrand'ın bu fikrini, tıpkı

[3] Primitif: İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde yaşayan insan tipi.

birden fazla fotoğrafın üst üste kopya edilmesiyle, tipik bir resmin üretilebilmesine benzetmektedir (Sanat ve Yanılsama 36). Beraber gerçekleşen ya da aynı konuşmada geçen benzer izlenimler özellikle etiketlendiyse, kategorileşmeye, genelleşmeye, kavramlaşmaya meyillidir ve zihin bilişsel işlemler sürecinde günlük hayatta birbiriyle örtüşen özelliklerini birleştirir (Zeeberg 3-6). Yeni ve özgün biçimlerin yaratılması amaçlandığında, bu birleştirme özelliği, yaratıcılık açısından yararlı olabilir ama doğru veya nesnel bir gözlem veya aslına sadık bir betimleme için engelleyici bir işlev görebilir. Önyargıların etkisinde kalan görü tarafından, objenin bellekteki şablon imgede karşılığı olmayan özellikleri fark edilmez. Deyim yerindeyse bir çeşit saydam olarak nitelendirilebilecek söz konusu imgeden objeye yöneltilen bakış, mevcut imge önyargılar ile kaynaşarak yeni imgeyi oluşturmaktadır. Basit bir şekilde formalize etmek gerekirse:

Bellek İmgesi + Duyu Verisi = Görme Alanında Oluşan Yeni imge (Önyargılı İmge)

Şekil 1: Görsel Önyargının Görsel Algılamaya Müdahalesi

Şekilde ifade edilmeye çalışıldığı gibi, "Geçmiş deneyimlerin uyandırdığı ilgiyle dünyayı gözlerimizle tararken, önceki izlenim ile algılamakta olduğumuz duyumlar, büyük bir damla oluşturan iki su damlası gibi bütünleşme eğilimi gösterirler" (Gombrich, İmge ve Göz 37). Yetişkinlerde görülen görsel önyargılar da buna benzer olarak, görsel veri imgesi ile bellek imgesinin üst üste gelerek, kaynaşarak yeni bir imgenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak göz iyi eğitildikçe, önyargıların etkisi azalır ve tamamen görsel önyargılar kaybolmasa da veri nesnesine daha nesnel bir gözle bakılabilir.

Araştırmanın sorunsalı, görsel önyargının, görsel algının bellekteki imgelerin etkisinde kalarak, mevcut durumun nesnel bir gözle değerlendirilmesini engellemesi ve genellikle hataya yöneltmesidir. Bu nedenle sanatta görme biçimlerinin geliştirilmesi ve bu tür manipüle edici koşulların engelleyici sonuçlarından kaçınmak için görsel önyargıların irdelenmesi gerekli görülmektedir.

Görsel Önyargı: Tanım

Görsel önyargılar, görü, imge ve önyargıları kapsar. Bu kavramlar ele alınacak olursa; imge, genel olarak, "gerçekliğin zihindeki yansıması, bir şeyin, fikrin ya da kişinin zihindeki izlenimi, düşüncesi veya resmi" (Keser 173) olarak tanımlanmaktadır.

Görü (Vision), Güncel Türkçe Sözlükte " görme yetisi, dolaysız kavrama, birden kavrama", Fizik Terimleri Sözlüğü'nde (1983), "Işığın, gözün ağkatmanını uyarmasıyla başlayan ve görme işlemiyle bilinçlenen dirimbilimsel süreçler dizisi" (TDK) olarak tanımlanır. Önyargı da, "yeterli düşünce ve bilgiye sahip olmadan oluşmuş hatalı görüş veya duygu olarak" tanımlanır (Cambridge Dictionaries Online).

Önyargı kavramının, önceden verilmiş karar ve deneyimlere dayalı, olumlu ya da olumsuz, öncül ve desteksiz, sınanmadan, düşünmeden acele ile verilen yargı gibi süreçlerden geçtiği görülür. Allport, bunlardan en kısa çıkarsamayı, "yeterince emin olunmadan verilmiş sağlıksız düşünme biçimi" şeklinde yapmaktadır (The Nature of Prejudice 6).

Allport, önyargıyı, muhalif olan yanlış ve katı genellemeler olarak tanımlar. Önyargılar, otomatik, kendiliğinden ve kaçınılmaz olarak süratle devreye giren zihinsel bir süreç olduğu belirtilmektedir… Önyargının iddiaları, kanıtlar açık ve net olduğunda bile sık sık hararetle itiraza devam eder (V.Bodenhausen and A.Richeson 365-342).

Locke'un yargı tanımı, önyargıyla yakınlık göstermektedir. Locke kısaca yargıyı, "kesin olmayan bir şeyin varsayılması" olarak tanımlar (İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme 380).

Önyargı, daha önce edinilmiş, kalıplaşmış, düşünce, duygu ve tutumlar olarak tanımlanırsa; görsel önyargılar da, görsel imgelerle ilgili daha önce edinilmiş kalıp imgelerin, mevcut duruma yansıması ve onu etkilemesi olarak tanımlanabilir. Buna göre görsel önyargılar, yeterli bilgiye sahip olmadan edinilmiş, hatalı izlenimler, zihindeki peşin hükümlü imgelerdir. Dolayısıyla *Görsel önyargıyı, yeterli bilgiye sahip olmadan edinilmiş hatalı imge, izlenimler ve mevcut durumda görsel nesneyi*

bellekteki imgelere göre peşin hükümlü yargılama, görme veya algılama olarak tanımlanabilir.

Görsel Önyargıda Manipülasyona Uğrayan İmge

Duyumsanan ve algılanan her bilgi veya görsel imge, bütün nesnelliği ile zihne kaydedilmez; bir dizi duygu ve düşüncenin eşliğinde, öznel süzgeçten geçerek değişime uğrar. Bu değişim süreci, imgelem sürecinde de devam ederek kendine özgü yeni bir imge oluşturur. Dolayısıyla imge, "gerçekliğin tıpatıp kopyası değil; gerçekliğin zihni süreçlerle yeniden kurulmuş biçimidir ve bu nedenle yeni bir şey temsil eder" (Keser 173).

Dış dünya verileri çok çeşitlilik gösterdiğinden, zihin, her seferinde veriyi yeniden baştan tanıma, bütün ayırıcı özellikleriyle belirleme yoluna gitmek yerine, onları belli kalıplara, kategorilere sokarak tasarrufa gitme ihtiyacı duyar. Başka bir deyişle Peker'e göre, zihin deneyimleri değerlendirilip yargıya varmak için kısa yollar, kestirimler kullanır, bu da yargıları irrasyonel bir sınıfa sokar. Zihin, bunun için soyutlamaya yönelir. Zihin, algılama sürecinde, zamandan ve emekten tasarruf etmek için imgeleri kavramsal kalıplara sokarak genellemeye gitmeye ve dış dünyayı tanıma konusunda tepkilerimizde algıyı, deyim yerindeyse otomatikleştirip, kullanma eğilimindedir. Zihnin söz konusu bilişsel süreçleri, duyu verilerini kavramlara dönüştürdüğünde algısal olmaktan çıkmaktadır. Söz konusu düşünceler görüyü etkilemeye başlar. Bu durumda duyular, salt bilme yetisi araçları olarak görülemez (Özsezgin 71).

Lektorsky (153-154), duyu izlenimlerinin (nesnenin duyu organları üzerine yaptığı etki, 'iz'ler) bir bilgi sayılamayacağını savunur. "Bir nesne hakkında bilgi taşıyan bilişsel imge, somut bir kişi ve toplumun bir temsilcisi olarak özne açısından sadece yaşamsal bir zorunluluk olan izlenimleri içerir". Bu nedenle duyu izlenimleri özneldir ve önyargıların etkisinde kalır, dolayısıyla güvenilir değildir.

Kategorileştirme ve algının öznelliği üzerine Gombrich, Rorschach testini ele alır:

> "…rastlantı ürünü oluşumlarda gördüklerimiz, tinsel dünyamızda depoladığımız nesne ya da görüntüleri bu oluşumlarda saptama yeteneğimizi temel almaktadır. Böyle bir lekeyi bir yarasa ya da kelebek diye yorumladığımızda, algılamamızda bir sınıflandırmaya gitmiş oluruz – belli bir biçimden yoksun lekeyi tinsel düzeyde, daha önce gördüğümüz ya da düşlediğimiz kelebekler (veya yarasalar) arasına sokarız" (Sanat ve Yanılsama 183).

Genelleme bilindiği gibi önyargıların önemli bir nedenidir. Zihnin genellemeye gitmesi, önyargılara zemin hazırlaması anlamına gelir. Arnheim, kavram oluşturma aşamasında algı verisi hakkında şunları yazar:

> "Retinaya yansıyan optik imge, fiziksel karşılığının mekanik açıdan eksiksiz bir kaydıdır; fakat bu imgeye tekabül eden görsel algı-verisi böyle bir kayıt değildir. Şeklin algılanması, uyarıcı malzemede bulunan ya da bu malzemeye yüklenen yapısal özelliklerin kavranmasıdır. Fakat bu malzeme, algılamada kazandığı şekillere nadiren tam olarak uyar…Genellikle görece basit şekil kalıplarıyla donatılmasından oluşur" (Arnheim 43-45).

Genç ve Sipahioğlu, Lock'tan şu ifadeyi aktarır: Zihin, bilgiyi kısa sürede edinmek, depolamak, algılamak için algıyı daha kapsamlı ve bilişsel işlemleri kısaltmak zorundadır. Bunun için tekil şeyleri paketlemek ve gruplar halinde depolamak durumundadır. "Çünkü, bir tür grup içerisinden herhangi bir nesneden aklın alacağı bir bilgi, güvenli bir şekilde o tür içindeki tüm diğer nesneler için de aynı ölçüde geçerli olacaktır" (Görsel Algılama 184).

Oysa durum böyle olmamaktadır. Bir tür içindeki genel bir bilgi, genel anlamda geçerli olabilirken, bu durumda oluşan söz konusu kalıplar, her açıdan yeni duruma uymayabilir, tikel anlamda geçerli olmayabilir, sadece duyu verisiyle genel anlamda benzerlik gösterebilir. Özellikle tikel bilgi gerekli veya yaşamsal olduğunda genelleştirilmiş kalıplar işe yaramamakta tersine köstekleyici olmaktadır. Genellemenin gerektiği durumda işlev gören söz konusu kategorileştirme, stereotipler, kalıplar, sanatta betimleme söz konusu olduğunda, elverişli olmamaktadır. Mesela bir Çinli resmi çizmek gerektiğinde Çinlilere benzeyen bir portre yapılabilir. Ama bir Çinli olan "He Sein'in portresi" çizilmesi istendiğinde, söz konusu şablon Çinli imgesi ile He Sein'in karakteristik farklı özellikleri uyuşmayabilir. Bu durumda nesnel sonuçlara ulaşmak gerektiğinde önyargılar, çoğunlukla engelleyici ve yanıltıcı bir işleve sahiptir ve özellikle sanat eğitiminde gelişmenin önünde önemli bir engeldir. Çünkü, doğru olanın önüne bir perde çekerek eskiyi doğru diye sunmakta ve doğruyu görmeye engel olmakta, yanıltmakta ya da saptırmaktadır. Locke'a göre insan yargıyı, kesin olmayan bilginin yokluğunda, bazen de acelecilik, beceriksizlik ve tembellikten devreye sokar. Dikkatsizlik ve sabırsızlık, gözlem yaparken uyanık davranmayan insanın gözüne perde indirir ya da kanıtları tamamen atlamalarına neden olur (380-381). Ancak "bazen dikkati kontrol eden süreçler bile, primer sensörik bölgenin uyarılmasına yol açan bazı uyarıların algılanamamasına neden olabilir" (Gegenfurtner 89).

Zihne sunulan ve bellekte kaydedilen herhangi bir izlenim, bir tasarım olarak ortaya çıkar, yeni görünüşünde ilk canlılığını büyük ölçüde koruyup izlenimle tasarım

arasında bir şey olur. İmgelemde ise canlılığını tümüyle kaybedip tam bir tasarım olur (Hume 21). Bu tasarımlar, tikel özelliklerinden arındırılarak şablonlar oluşturur. Bir çeşit ezberlenmiş imgeler, sonraki deneyimlerimizde duyusal izlenimlere etki ederek onları olduğundan farklı görülmesine neden olur.

İmge ve Görüde Barınan Önyargılar

Algının öznelliği ve manipülasyonları, imgenin olduğundan farklı algılanmasına, dolayısıyla imgenin ve algılamanın doğasında önyargıların barındığına işaret etmektedir. Zihnin imgeleri kategorik sınıflandırmaya sokması ve bu yönde algılaması, önyargıları kaçınılmaz kılmaktadır (Çevik and İlhan).

Ulağlı'ya göre (104-108) imge, bir düşünüş şekli olan önyargının oluşturduğu algısal ve sunumsal tepki halidir. Ulağlı, önyargıların sosyal yapı içinde imgelere dönüştüğü ve bu dönüşüm sürecinde önyargıları besleyen imgelerin üretildiği örnekler anlatır.

Berkeley'e göre, varlığa dair bilgi veya imge, ancak zihinde var olanla sınırlıdır, dolayısıyla kavramsaldır. "Duyu ideaları, imgelem idealarından daha sağlam, daha canlı ve daha belirgin" (52-54) olsa da, soyutlama yoluyla genelleştirilen, diğer bir deyişle tikele özgü niteliklerin diğer tüm tikeller için (22-23) geçerli varsayıldığı kavramlara dayalı yargı da bulunulduğunda, önyargılı bir sav ileri sürülmüş olur.

Algılama, kişisel ihtiyaçlar ve inançlar doğrultusunda çalıştığı için, öznel çıkarlar, ister istemez algı verisini ve imgeyi kişisel önyargıların etkisinde bırakacaktır. Akhtar (2007), önyargıların temelinde daha çok cehaletin değil, bilerek görmezden gelmenin yani yadsımanın yattığını, bu nedenle de önyargılı tutumların bireylerin duygusal ihtiyaçlarına karşılık veren inançları doğrultusunda geliştiğini belirtmektedir (aktaran Çevik & İlhan, 2013). Algı yanılmalarının, algı düzenimizin hata yapmaya açık olduğunu ve algı ürünün mükemmel olmadığını gösterdiğini belirten Cüceloğlu (119), algılayıcının beklentileri, ilgileri, gereksinme inanç ve bireysel değerleri, uyarıcılardan neyi seçeceğini etkilediğini yazar (122-123).

Önyargıların duyu verisini etkilemesi, çoğu zaman bireyin farkına varamadığı bir süreçtir. Bu süreçte duyumsanan görsel bilgi, bazen olmadığı halde, bir algı-verisinin etkin bir bileşeni gibi işlev görebilir (Arnheim 107). Yukarıda da değindiğimiz gibi, algılama, duyumsanan veride eksikleri ve yanlışları daha önceki öğrenilmişlere göre tamamlayarak varmış gibi algılayabilir. Bu durumda,

manipülasyona uğrayan duyu verisinden sapmanın farkına varmayan özneyi inandıracak ikna edici bir yol sunmadıkça, özne, görsel önyargının etkisinde kalmaya devam edebilir ve ısrarla ona bağlı kalmayı sürdürebilir.

Görsel Önyargılarda Geçmişin İzleri

Duyu verilerinin görsel olarak algılanmasında nesnelerin gerçek öz nitelikleri yanında, ihtiyaç, beklenti ve davranışlarla beraber geçmiş deneyimler ve önyargılar rol oynar (Genç and Sipahioğlu, Görsel Algılama 13). Genç & Sipahioğlu'na göre, nesnelerin görünümü, geçmişte görülen görünümlerin etkisi altında kalır. Buna göre, aslında "kişinin şimdiki zamanda gördüğü, aslında daha önce gördüklerinin bir sonucudur (42).

Arnheim, algının, gözlerin dış dünyaya dair kaydettikleriyle sınırlandırılamayacağını; geçmişin, şimdi ve gelecekte algılanacakları önceden koşullandırdığını yazar:

> " Bir algı edimi, asla yalıtılmış değildir; geçmişte yapılmış ve bellekte yaşayan sayılamayacak kadar çok benzer edimden oluşan bir akışın en son evresidir sadece. Keza, geçmişin ürünleriyle birlikte depolanan ve bu ürünlerle karışan şimdiye ait deneyimler, gelecekte algılanacakları da önceden koşullandırır" (98).

Zihinde imge oluşurken, sadece algılanan gerçeklik değil kişinin geçmiş yaşantısı ve deneyimlerinden o anki duygusal durumuna kadar birçok farklı öğe etkide bulunur. Edwards, görsel uyaranları algılarken, sol beynin geçmiş deneyimlere dayanarak sözel, mantıksal akıl yürütmelerde bulunarak önyargıları devreye soktuğu, dolayısıyla objeleri görüldüğü halleriyle değil, bellekte kayıtlı soyut-kavramsal imgeye göre olması gerektiği gibi algılanmasına neden olduğunu savunmaktadır.

Burada benim de kişisel olarak da deneyimlediğim, Merleau-Ponty'unun verdiği, Malebranche'ın ünlü göz yanılgısı örneği verilebilir. Ufukta ay doğarken, tepeye vardığı zaman bize göründüğünden çok daha büyük görünmesi, geçmişe ait deneyimlerin mevcut duruma akıl yürütmeler nedeniyle ayın göründüğünden farklı algılanmasına neden oldur. Malebranche'ın varsayımına göre insan algısı bir tür akıl yürüterek ayın büyüklüğünü abartır:

> "Ay doğarken, kırların, duvarların, ağaçların ötesinde görününce aradaki birçok nesne bizi ayın ne kadar uzak olduğuna duyarlı kılıyor, biz de bundan hareketle bu kadar uzakta olmasına karşın bu kadar büyük göründüğüne göre ayın çok büyük olması gerektiğini çıkarsıyoruz. Buna göre algılayan özne, yargı veren, kestirim yapan ve sonuç çıkaran bir bilimci gibidir az çok; algılanan büyüklük de aslında hakkında yargı verilen bir büyüklüktür" (24-25).

Basit bir şartlanma refleksi de görsel önyargıların varlığına işaret edebilir: Gombrich, farklı bir gözle bakıldığında ördek veya tavşan olarak görülebilen basit bir desen, deneklere gösterildiği takdirde; önceden tavşan resimleri gösterilenlerin onu tavşan; ördek resimleri gösterilenlerin de onu ördek olarak görebileceklerini iddia eder (İmge ve Göz 36).

Böyle bir şartlanma, özneyi önceden belleğinde canlanan imgeyi, belirsiz objeye yansıtarak, belirsizliği gidermeye çalışmasına yöneltir. Bu durumda görsel bir önyargının manipülasyonundan söz edilebilir. Gerçekten de belirsiz bir imgeyi veya lekeyi gördüğümüzde, hayal gücümüz hemen devreye girerek, bellekteki imgelerin yardımıyla belirli bir imge yaratır. Duvarda gördüğümüz bir lekeyi, belleğimizdeki imgelerin yardımıyla onu bir figüre, nesneye veya bellekteki farklı imgelerden kesitler alarak lekenin çağrıştırdığı hayali bir imgeye dönüştürürüz.

Ruskin, resim yapmanın bütün teknik gücü, gözün masumiyetini geri kazanmakta yattığını savunur. Gözün masumiyeti, her ne kadar Gombrich'in dediği gibi mümkün olmasa da bir çocuğun algısıyla, renk lekelerini neyi temsil ettiklerinin bilincinde olmadan, gözleri birden bire açılmış kör bir adamın onları gördüğü gibi görebilmektir. Goddman, her ne kadar mümkün olmasa da sanatçının, ona ulaşmak için çaba sarfetmesi gerektiğini belirtir (aktaran Forrest, 1985, s. 1). Bu nedenle, öğrencilerin doğal objeleri daha açık ve doğru bir şekilde görmeleri için eğitilmesi gerekir (Ruskin 23). Amaç, Ruskin'in kastettiği gözün masumiyetine mümkün olduğu kadar yaklaşmak olmalıdır.

SONUÇ

Sonuç olarak, geçmiş deneyimler sonucu oluşan bellek imgelerini, mevcut duyu verisinin anlamlandırılması sürecinde kaynak olarak kullanan zihin, mevcut veriye görsel önyargı olarak yansır. Zihin, deneyimler sonucunda, kavramlara ve soyutlamalar yoluyla stereotiplere dönüştürdüğü bilgiyi veya imgeyi birer şablon olarak kullanır. Zihnin bu işlevi philogenetik yapısından kaynaklanmaktadır. Zihnin algılamakta olduğu duyu verilerini süratle kategorileştirdiği bellekteki stereotiplere göre anlamlandırması zamandan tasarruf etme zorunluluğu sonucu oluştuğu düşünülmektedir. Duyu verisinin ile bellek imgesi müdahalesiyle anlamlandırılması, tikelde ortaya çıkan uyuşmazlıklar mevcut verinin doğru algılanamamasına neden olmaktadır. Görsel önyargıların oluşmasında geçmiş deneyimler, beklentiler, çocukluktan kalma şablonlar, önyargılar, yeterli ilgiyle mevcut verinin incelenmemesi, acelecilik, tembellik gibi etkenler rol oynar.

Bu anlamda göz önyargılarla bakar ve görsel önyargıların etkisiyle görmektedir. Görsel önyargılar hakkında farkındalık, görsel önyargıların giderilmesi

için ilk adım olabilir. Görsel önyargıların sanat eğitimine, yaratımına ve alımlanması süreçlerine yansıyan olumsuz etkilerini azaltmak için bu konuda yapılacak araştırmalarla ortaya çıkacak bulgulardan yararlanılabilir.

KAYNAKLAR

Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice*. MA: Addison Wesley Publishing, 1954.

Arnheim, Rudolf. *Görsel Düşünme*. Trans. Rahmi Öğdül. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

Berkeley, George. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*. Trans. Halil Turan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.

Cambridge Dictionaries Online. n.d. 2016 йил 7-Ocak. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/prejudice>.

Cüceloğllu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. 6. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1996.

Çevik, Abdülkadir and Rıfat S. İlhan. "Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik Bir Gözden Geçirmei ." *Nesne (Psikoloji Dergisi)* 1.1 (2013): 52-67.

Edwards, Betty. *Drawing On The Right Side Of The Brain*. New York: Penguin Putnam Inc., 1999.

Gegenfurtner, Karl R. *Beyin ve Algılama*. Trans. Barış Konukman. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2005.

Genç, Adem and Ahmet Sipahioğlu. *Görsel Algılama*. İzmir: Sergi Yayınevi, n.d.

Gombrich, Ernst Hans. *İmge ve Göz*. Trans. Kemal Atakay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınlar, 2015.

—. *Sanat ve Yanılsama*. Trans. Ahmet Cemal. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Trans. Ergün Baylan. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009.

James, Wıllıam. *Talks To Teachers On Psychology:And To Students On Some Of Lıfe's Ideals*. Boston: Press Of Geo. H. Ellıs Co. (Inc.), 1925.

Keser, Nimet. *Sanat Sözlüğü*. Ankara: Ütopya Yayınları, 2005.

Lektorsky, Viktor. *Özne Nesne Biliş*. Trans. Şükrü Alpagut. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1998.

Lippmann, Walter. "Public Opinion." 2007. 2013 йил 4-Nisan. <http://books.google.com.tr/books?id=KMQ4yxaeR3oC&pg=PA50&dq=%E2%80%A2%09For+the+most+part,+we+do+not+first+see,+and+then+define;+we+define+first+and+then+see++Walter+Lippmann&hl=tr&sa=X&ei=z6VcUevxB4jx4QTT24HAAw&ved=0CC8Q6AEwAA#v=onepage&q=%E2%80%A2%09For>.

Locke, John. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme*. Ed. Seval Bozkurt. Vols. III.-IV. . İstanbul: Öteki Yayınları, 2007.

Merleau-Ponty, Maurice. *Algılanan Dünya*. Trans. Ömer Aygün. İstanbul: Metis Yayınları, 2010.

Özsezgin, Kaya. *Yorum ve Anlam*. İstanbul: Çekirdek Sanat yayınları, 2009.

Ruskin, John. *The Lamp of Memory*. London: Penguin Books, 2008.

TDK . n.d. 2016 йил 7-Ocak. <http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=keli me&guid=TDK.GTS.568dbb6e1b57a1.93610770>.

Ulağlı, Serhat. *İmgebilim "Öteki'nin Bilimine Giriş"*. Ankara: Sinemis yayınları, 2006.

V.Bodenhausen, Galen and Jennifer A.Richeson. "Prejudice, Stereotyping and Discrimination." Baumeister, Roy F. and Eli J. Finkel. *Advanced Social Psychology:The State of The Science*. New York: Oxford University Press, 2010. 341-384.

Zeeberg, Barry R. "The Nature of Prejudice ; A Philosophical, Sociological, and Biological Evolutionary Inquiry into the Relationship of External Reality and the Human Brain." 2003. *Google Kitaplar.* 2016 йил 08-01.

<https://books.google.com.tr/books?id=3v4FrWGL_yAC&printsec>.